

مبانی نظرات شورای نگهبان

سرشناسه: شورای نگهبان

عنوان و نام پدیدآور: مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، برگرفته از مشروح مذاکرات شورای نگهبان / تحقیق و تنقیح: محمدهادی توکل پور، مصطفی مسعودیان، کاظم کوهی اصفهانی.

مشخصات ناشر: تهران: شورای نگهبان، پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۷۶۸ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۷۸-۲۵-۹

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: شورای نگهبان-- صورت مذاکرات Publication of proceeding -- Shoraye negahban

موضوع: شورای نگهبان-- مصوبات Resolution -- Shoraye negahban

شناسه افزوده: توکل پور، محمدهادی، ۱۳۶۴- مسعودیان، مصطفی، ۱۳۶۴- کوهی اصفهانی، کاظم، ۱۳۵۸-

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷م ۲۳ش / ۲۵۱۲ KMH

رده بندی دیویی: ۳۴۹/۵۵۰۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۲۲۹۶۰۰

پژوهشکده شورای نگهبان

مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

برگرفته از مشروح مذاکرات شورای نگهبان

مبانی نظرات شورای نگهبان
در خصوص قانون مجازات اسلامی
مصوب ۱۳۹۲
برگرفته از مشروح مذاکرات شورای نگهبان

تحقیق و تنقیح:

دکتر محمد هادی توکل پور، دکتر مصطفی مسعودیان، کاظم کوهی اصفهانی

• ناشر: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان • نوبت چاپ: اول، تابستان ۱۳۹۷
• شمارگان: ۵۰۰ نسخه • بهای: ۱۲۰۰۰۰ تومان • شابک: ۹۶۰-۸۳۷۸-۲۵-۹

• همه حقوق برای انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان محفوظ است.
• نشرو تکثیر تمام یا بخشی از اثر به هر شکل،
بدون کسب اجازه کتبی از انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان ممنوع است.

تهران، خیابان شهید سپهبد قرنی، کوچه شهید دهقانی نیا، پلاک ۱۲
صندوق پستی: ۱۴۶۳-۱۳۱۴۵

تلفن: ۰۲۱-۸۸۳۲۵۰۴۵ • نمابر: ۰۲۱-۸۸۳۲۵۰۸۰
www.shora-rc.ir • nashr@shora-rc.ir

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
درآمد.....	۵
مرحله نخست بررسی مصوبه در شورای نگهبان.....	
کتاب اول- کلیات.....	۱۷
بخش اول- مواد عمومی.....	۱۹
بخش دوم- مجازات‌ها.....	۳۴
بخش سوم- جرائم.....	۷۴
بخش چهارم- شرایط و موانع مسئولیت کیفری.....	۸۴
بخش پنجم- ادله اثبات در امور کیفری.....	۱۰۳
بخش ششم- مسائل متفرقه.....	۱۲۷
کتاب دوم: حدود.....	۱۳۴
بخش اول- مواد عمومی.....	۱۳۴
بخش دوم- جرائم موجب حد.....	۱۳۵
کتاب سوم- قصاص.....	۱۸۹
بخش اول- مواد عمومی.....	۱۸۹
بخش دوم- قصاص نفس.....	۲۲۲
بخش سوم- قصاص عضو.....	۲۲۹
بخش چهارم- اجرای قصاص.....	۲۴۱
کتاب چهارم- دیات.....	۲۵۸
بخش اول- مواد عمومی.....	۲۵۸
بخش دوم- مقادیر دیه.....	۳۴۰
نظر (مرحله نخست) شورای نگهبان.....	۴۴۸
مرحله دوم بررسی مصوبه در شورای نگهبان.....	
کتاب اول- کلیات.....	۴۶۵
بخش اول- مواد عمومی.....	۴۶۷

بخش دوم - مجازات‌ها.....	۴۷۱
بخش سوم - جرائم.....	۴۸۰
بخش چهارم - شرایط و موانع مسئولیت کیفری.....	۴۸۱
بخش پنجم - ادله اثبات در امور کیفری.....	۴۸۶
کتاب دوم - حدود.....	۴۹۲
بخش اول - مواد عمومی.....	۴۹۲
بخش دوم - جرائم موجب حد.....	۴۹۲
کتاب سوم - قصاص.....	۵۰۳
بخش اول - مواد عمومی.....	۵۰۳
بخش دوم - قصاص نفس.....	۵۱۷
بخش سوم - قصاص عضو.....	۵۱۸
بخش چهارم - اجرای قصاص.....	۵۲۴
کتاب چهارم - دیات.....	۵۳۰
بخش اول - مواد عمومی.....	۵۳۰
بخش دوم - مقادیر دیه.....	۵۴۷
نظر (مرحله دوم) شورای نگهبان.....	۵۸۰
 مرحله سوم بررسی مصوبه در شورای نگهبان.....	 ۵۸۱
کتاب اول - کلیات.....	۵۸۳
بخش چهارم - شرایط و موانع مسئولیت کیفری.....	۵۸۳
کتاب دوم - حدود.....	۵۸۴
بخش دوم - جرائم موجب حد.....	۵۸۴
کتاب سوم - قصاص.....	۵۸۶
بخش اول - مواد عمومی.....	۵۸۶
بخش سوم - قصاص عضو.....	۵۸۸
کتاب چهارم - دیات.....	۵۸۹
بخش اول - مواد عمومی.....	۵۸۹
بخش دوم - مقادیر دیه.....	۵۸۹
نظر (مرحله سوم) شورای نگهبان.....	۵۹۰

مرحله چهارم بررسی مصوبه در شورای نگهبان	۵۹۱
کتاب اول- کلیات.....	۵۹۳
بخش دوم- مجازات‌ها.....	۵۹۳
بخش سوم- جرائم.....	۶۰۵
بخش چهارم- شرایط و موانع مسئولیت کیفری.....	۶۰۸
بخش پنجم- ادله اثبات در امور کیفری.....	۶۱۲
بخش ششم- مسائل متفرقه.....	۶۱۹
کتاب دوم- حدود.....	۶۲۲
بخش اول- مواد عمومی.....	۶۲۲
بخش دوم- جرائم موجب حد.....	۶۲۳
کتاب سوم- قصاص.....	۶۲۹
بخش اول- مواد عمومی.....	۶۲۹
بخش دوم- قصاص نفس.....	۶۴۷
بخش سوم- قصاص عضو.....	۶۴۸
بخش چهارم- اجرای قصاص.....	۶۵۵
کتاب چهارم- دیات.....	۶۵۸
بخش اول- مواد عمومی.....	۶۵۸
بخش دوم- مقادیر دیه.....	۶۶۷
نظر (مرحله چهارم) شورای نگهبان	۶۷۷
مرحله پنجم بررسی مصوبه در شورای نگهبان	۶۸۲
کتاب اول- کلیات.....	۶۸۹
بخش اول- مواد عمومی.....	۶۸۹
بخش دوم- مجازات‌ها.....	۶۹۰
بخش سوم- جرائم.....	۶۹۹
بخش چهارم- شرایط و موانع مسئولیت کیفری.....	۷۰۲
بخش پنجم- ادله اثبات در امور کیفری.....	۷۰۳
بخش ششم- مسائل متفرقه.....	۷۰۶
کتاب دوم- حدود.....	۷۰۷
بخش دوم- جرائم موجب حد.....	۷۰۷

۷۱۱	کتاب سوم: قصاص.....
۷۱۱	بخش اول- مواد عمومی.....
۷۲۴	بخش دوم- قصاص نفس.....
۷۲۵	بخش سوم- قصاص عضو.....
۷۲۸	بخش چهارم- اجرای قصاص.....
۷۳۱	کتاب چهارم: دیات.....
۷۳۱	بخش اول- مواد عمومی.....
۷۳۸	بخش دوم- مقادیر دیه.....
۷۴۶	نظر (مرحله پنجم) شورای نگهبان.....
۷۴۷	مرحله ششم بررسی مصوبه در شورای نگهبان.....
۷۴۹	کتاب اول- کلیات.....
۷۴۹	بخش اول- مواد عمومی.....
۷۴۹	بخش دوم- مجازات‌ها.....
۷۵۱	بخش سوم- جرائم.....
۷۵۲	بخش پنجم- ادله اثبات در امور کیفری.....
۷۵۳	کتاب دوم- حدود.....
۷۵۳	بخش دوم- جرائم موجب حد.....
۷۵۶	کتاب سوم- قصاص.....
۷۵۶	بخش اول- مواد عمومی.....
۷۵۸	کتاب چهارم- دیات.....
۷۵۸	بخش دوم- مقادیر دیه.....
۷۵۹	نظر (مرحله ششم) شورای نگهبان.....
۷۶۱	مرحله هفتم بررسی مصوبه در شورای نگهبان.....
۷۶۳	کتاب چهارم- دیات.....
۷۶۳	بخش دوم- مقادیر دیه.....
۷۶۴	نظر (نهایی) شورای نگهبان.....
۷۶۵	فهرست منابع و مآخذ.....
۷۶۹	نمایه مواد.....

مقدمه

«شورای نگهبان» به عنوان نهاد پاسداری‌کننده از موازین شرع و قانون اساسی، وظیفه‌ی خطیر بررسی کلیه‌ی مصوبات مجلس شورای اسلامی و اساسنامه‌های مصوب هیئت وزیران را به عنوان یکی از وظایف مصرّح خویش در قانون اساسی بر عهده دارد تا قوانین و مقررات لازم‌الاجراء در جمهوری اسلامی ایران، مغایرتی با موازین شرع و قانون اساسی نداشته باشند. بدین‌سان، مجموعه نظرات ابرازی از سوی این نهاد در خلال بررسی مصوبات مجلس شورای اسلامی و اساسنامه‌های مصوب هیئت وزیران، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و برای آحاد افراد جامعه قابل استفاده است؛ چه آنکه این نظرات، از جهتی شأن علمی و نظری دارد که می‌تواند مورد استفاده‌ی عموم علاقه‌مندان، به‌ویژه مجامع علمی- پژوهشی واقع شود و از جهتی دیگر، برای تنظیم قوانین و مقررات مورد نیاز در کشور، می‌تواند مورد توجه و استفاده‌ی سیاست‌گذاران و نقش‌آفرینان عرصه‌ی تقنین و اجرا قرار گیرد.

مقام معظم رهبری نیز در دیداری که با اعضای شورای محترم نگهبان در تاریخ ۱۳۷۹/۴/۲۸ داشتند، با تأکید بر اهمیت نظرات شورای نگهبان، خطاب به آنها فرمودند: «... مردم، مطلع نیستند... لازم است یک روال اطلاع‌رسانی منظم و مرتبی باشد که مردم در جریان قرار بگیرند، یا نظرات شورا مدوّن بشود و در اختیار اهل علم، حقوقدان‌ها، فقها و متخصصین بخش‌های مختلف گذاشته بشود؛ دانشگاه‌ها و حوزه‌ها ببینند و در جریان مباحث قرار گیرند؛ بیان شود در مورد این ماده‌ای که آنجا آمده، چه بحث‌هایی شده، تا رد شده است و چه اشکالاتی بود و بعد، آن اشکالات رفع شد یا تصویب شد و از این قبیل. ... الآن شما استدلال دارید، اما این استدلال برای مجلس، گاهی معلوم نیست، گاهی برای مجمع تشخیص هم درست معلوم نیست ... در حالی که خوب است در متن آن حکم اشاره‌ای به استدلال بشود و در یک محل جداگانه آن استدلال به تفصیل نوشته بشود. ... اینها چیزهایی است که بعد برای دیگری منبع و مدرک خواهد شد.»

بر همین اساس و در راستای پاسخگویی به این مطالبه‌ی به‌حق مقام معظم رهبری، با تشکیل «پژوهشکده شورای نگهبان»، انجام فعالیت‌های علمی پیرامون نظرات شورای نگهبان به عنوان یکی از مأموریت‌های این مرکز، در چند قالب مختلف در دستور کار قرار گرفت. تدوین مجموعه نظرات شورای نگهبان در خصوص مصوبات ادوار مختلف مجلس شورای اسلامی، تدوین مجموعه نظرات تفسیری و مشورتی شورای نگهبان راجع به اصول قانون اساسی، تدوین مجموعه نظرات فقهی شورای نگهبان در پاسخ به استعلامات دیوان عدالت اداری، تدوین نظرات فقهی و

حقوقی شورای نگهبان در پاسخ به استعلامات اشخاص حقیقی و حقوقی، پیاده‌سازی، تنظیم و تدوین مشروح مذاکرات جلسات شورای نگهبان و راه‌اندازی سامانه‌ی اینترنتی جامع نظرات شورای نگهبان و بارگذاری کلیه‌ی نظرات شورای نگهبان بر روی پورتال پژوهشکده^(۱) و در نهایت، استخراج مبانی نظرات و ادله‌ی آرای شورای نگهبان، از جمله طرح‌هایی بود که برای عینیت بخشیدن به این مهم طراحی شد.

«مبانی نظرات شورای نگهبان» یا به عبارت دیگر «نظرات استدلالی شورای نگهبان»، که استخراج آنها در این پژوهشکده در قالب مجموعه‌ای منسجم و منظم به عنوان یکی از مهم‌ترین برنامه‌ها تعریف شده، عبارت است از: مجموعه استدلال‌های فقهی، حقوقی که اعضای محترم شورای نگهبان در جلسات بررسی مصوبات مجلس شورای اسلامی، بررسی اساسنامه‌های مصوب هیئت وزیران، بررسی اصول قانون اساسی برای ارائه‌ی نظریه تفسیری و... در خلال مباحث خویش بیان کرده‌اند. این مجموعه از استدلال‌ها و برداشت‌ها، در قالب یک دسته‌بندی منظم و منطقی براساس دیدگاه‌های مختلف مطرح‌شده در مذاکرات اعضای شورای نگهبان و با استناد و مستنبط از آن، به تفکیک هر ماده از مصوبه یا سؤال و استفسار، استخراج، تنقیح و تدوین شده است. هدف از تهیه‌ی این مجموعه، آشنا ساختن مخاطبان به‌ویژه مجامع حوزوی و دانشگاهی و مراجع قانون‌گذاری، سیاست‌گذاری و اجرایی کشور با مبانی و ادله‌ی فقهی و حقوقی نظرات شورای نگهبان است.

نخستین ثمره‌ی این فعالیت علمی، پیش‌تر در سال ۱۳۹۱ با انتشار کتابی تحت عنوان «مبانی آراء و نظرات شورای نگهبان (مستنبط از مشروح مذاکرات سال ۱۳۸۷)» به زیور طبع آراسته شده بود. سپس چهار کتاب دیگر از این مجموعه با اندکی تغییر در شکل و محتوا نسبت به کار پیشین، تحت عنوان «مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص مصوبات و استفساریه‌های سال‌های ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳» (برگرفته از مشروح مذاکرات شورای نگهبان)، به محضر جامعه‌ی علمی و اجرایی کشور تقدیم شد. در این میان، کتابی تحت عنوان «مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص قانون برنامه پنجم توسعه و قوانین بودجه مربوط به آن (۱۳۸۹-۱۳۹۴)»، برگرفته از مشروح مذاکرات شورای نگهبان» نیز با همین رویکرد ولی به صورت مجموعه‌ای موضوعی از مصوبات مجلس گردآوری و تألیف شد. کتاب حاضر نیز که کتاب هفتم از این مجموعه است با

۱. نشانی اینترنتی سامانه جامع نظرات شورای نگهبان:

همین رویکرد ولی به طور خاص و موضوعی به مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ پرداخته است.

قطع نظر از حجم زیاد مواد قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و به تبع آن، نظرات فراوان و البته مهم شورای نگهبان در خصوص مواد آن، اهمیت قانون مجازات اسلامی به عنوان یکی از قوانین کلیدی و اصلی موجود و لزوم توجه محافل قضایی و دانشگاهی به نظرات شورای نگهبان جهت تحلیل و تفسیر مواد آن و در نتیجه فهم و تبیین صحیح از این قانون، پژوهشکده شورای نگهبان را بر آن داشت تا استخراج مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص این قانون را به صورت ویژه در دستور کار خود قرار دهد و آن را در قالب کتابی مستقل به چاپ رساند.

این کتاب، با توجه به مراحل هفتگانه‌ی رفت و برگشت مصوبه میان مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان - از مصوبه‌ی نخست مجلس (مورخ ۱۳۸۸/۵/۲۷) تا تأیید نهایی آن در شورای نگهبان (مورخ ۱۳۹۲/۲/۱۱) - در هفت قسمت تنظیم شده است که هر قسمت مربوط به یکی از مراحل هفتگانه‌ی مزبور است و مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص مواد مورد بحث در آن مرحله را در خود جای داده است. بر این اساس، خواننده جهت مشاهده نظرات شورای نگهبان در خصوص یک ماده، باید حسب مورد به مراحل مختلف این کتاب مراجعه کرده و مبانی نظر شورا در خصوص آن ماده را پی‌جویی کند.

گفتنی است، جهت سهولت دسترسی خوانندگان به تحولات هر ماده، در انتهای این مجموعه جدولی حاوی صفحه یا صفحاتی که یک ماده در آن بررسی شده تهیه و در اختیار علاقه‌مندان قرار گرفته است.

این کتاب محصول تلاش علمی جمعی از پژوهشگران این پژوهشکده است که در سه مرحله به شرح زیر، اقدام به استخراج، تنقیح و تدوین مبانی نظرات شورای نگهبان کرده‌اند. در مرحله‌ی نخست، متن مشروح مذاکرات مربوط به هر موضوع، مطالعه و مبانی نظرات و استدلال‌های مطرح‌شده از سوی اعضای شورای نگهبان راجع به آن موضوع استخراج و به صورت منقح و دسته‌بندی‌شده تدوین می‌شود. در مرحله‌ی دوم (مرحله‌ی بازبینی)، برای اطمینان از صحت استنباط انجام‌شده از متن مشروح مذاکرات، با مطالعه‌ی مجدد متون مشروح مذاکرات اعضای شورای نگهبان، استدلال‌های استخراج‌شده در مرحله‌ی اول با متن مشروح مذاکرات تطبیق داده شده و عنداللزوم به اصلاح و تکمیل آنها مبادرت می‌شود. در مرحله‌ی سوم (مرحله‌ی نظارت)، یک بار دیگر متن کلیه‌ی استدلال‌های استخراج‌شده از حیث شکلی و محتوایی، به‌وسیله‌ی ناظر علمی، بازخوانی شده و ضمن بررسی انسجام درونی استدلال‌ها، متن نهایی برای انتشار تنظیم می‌شود.

در مجموعه‌ی حاضر، مبانی نظرات شورای نگهبان در بخش‌های کلیات و حدود توسط آقای دکتر مصطفی مسعودیان (عضو هیئت علمی دانشگاه شاهد و پژوهشگر پژوهشکده شورای نگهبان) و بخش‌های قصاص و دیات توسط آقای دکتر محمدهادی توکل‌پور (پژوهشگر پژوهشکده شورای نگهبان) استخراج و تنقیح شده است و نظارت علمی نیز بر عهده‌ی آقای کاظم کوهی اصفهانی (پژوهشگر پژوهشکده شورای نگهبان) بوده است که از زحمات این عزیزان قدردانی می‌شود.

پژوهشکده شورای نگهبان امیدوار است با تولید و عرضه‌ی این مجموعه، علاوه بر حرکت در جهت تحقق بخشی از منویات مقام معظم رهبری، خواسته‌ی جامعه‌ی علمی کشور و همچنین مراکز سیاست‌گذاری، تقنینی و اجرایی کشور را پاسخ گفته باشد. مسلماً انتشار و عرضه‌ی چنین آثاری می‌تواند ثمره‌ی بیش از سی سال مجاهدت و تلاش شورای نگهبان در پاسداری از شرع و قانون اساسی را در اختیار کلیه‌ی علاقمندان، به ویژه محافل علمی و پژوهشی، اعم از دانشگاهی و حوزوی قرار دهد و به غنی‌تر شدن هر چه بیشتر مباحث فقهی و حقوقی در کشور کمک کند.

و من الله التوفیق و علیه التکلان

پژوهشکده شورای نگهبان

بهار ۱۳۹۲

درآمد: درباره قانون مجازات اسلامی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و تأکید رهبر کبیر انقلاب حضرت امام خمینی (ره) و نیز اصل چهارم قانون اساسی مبنی بر اسلامی شدن کلیه قوانین، اصلاح قوانین کیفری عرفی مطابق با موازین اسلامی، به عنوان یکی از دغدغه‌های اصلی تقنینی نظام جمهوری اسلامی مطرح شد. در همین راستا، قوانینی چون «قانون حدود و قصاص و مقررات آن» (مصوب ۱۳۶۱/۶/۳ و ۱۳۶۱/۷/۲۰)، «قانون راجع به مجازات اسلامی» (مصوب ۱۳۶۱/۷/۲۱)، «قانون مجازات اسلامی (مبحث سوم دیات)» (مصوب ۱۳۶۱/۹/۲۴) و «قانون مجازات اسلامی (مبحث چهارم تعزیرات)» (مصوب ۱۳۶۲/۵/۱۸) بر اساس اصل (۸۵) قانون اساسی، از سوی کمیسیون امور قضایی مجلس شورای اسلامی به‌طور آزمایشی به تصویب رسید.

پس از گذشت نزدیک به نُه سال از اجرای قوانین مزبور در نظام کیفری جمهوری اسلامی، به تدریج ایرادهای حقوقی و قضایی این قوانین چهره بر کارشناسان گشود و لزوم تهیه قانونی منطبق با موازین اسلامی و در عین حال منطبق با شرایط زمان و مکان، به وضوح احساس شد. بر همین اساس، در سال ۱۳۷۰ «قانون مجازات اسلامی» در چهار کتاب، مشتمل بر کلیات، حدود، قصاص و دیات، مجدداً به صورت آزمایشی و بر اساس اصل (۸۵) قانون اساسی به تصویب کمیسیون امور قضایی و حقوقی مجلس رسید. پنج سال بعد در سال ۱۳۷۵، همزمان با تمدید مدت آزمایشی این قانون، کتاب «تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده» نیز به عنوان کتاب پنجم به قانون مزبور افزوده شد، با این تفاوت که مصوبه‌ی اخیر، به صورت دائمی در صحن علنی مجلس به تصویب نمایندگان رسید.

بر این اساس، قانون مزبور طی حدود دو دهه، به عنوان قانون مرجع جزایی جمهوری اسلامی ایران، مستند دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری قرار می‌گرفت و طی این مدت مورد نقد و بررسی فقها، اساتید دانشگاه، قضات و حقوقدانان متعدد با سلايق مختلف قرار گرفت. هویدا شدن خلأهای حقوقی و برخی نقایص در این قانون، در کنار ضرورت تهیه قانونی دائمی - و نه آزمایشی - موجب شد تا مجلس شورای اسلامی از سال ۱۳۸۵ به جای تمدید پنج‌ساله یا ده‌ساله قانون مجازات اسلامی، به تمدید یک‌ساله این قانون روی آورد تا از این رهگذر، قوه قضائیه را بر اساس اصل (۱۵۸) قانون اساسی به ارائه‌ی لایحه جامع مجازات اسلامی ملزم کند.

با جدی‌تر شدن مطالبه‌ی مجلس شورای اسلامی از قوه قضائیه مبنی بر ارائه‌ی هر چه سریع‌تر این لایحه، قوه قضائیه در آبان‌ماه ۱۳۸۶، متن لایحه مجازات اسلامی را به هیئت وزیران ارسال کرد. هیئت وزیران، این لایحه را در تاریخ ۱۳۸۶/۸/۲۰ به تصویب رساند و آن را جهت سیر

مراحل قانونی و تصویب به مجلس شورای اسلامی ارسال کرد. مجلس شورای اسلامی نیز با تصویب کلیات این لایحه در ۱۳۸۷/۶/۱۹ آن را جهت تصویب آزمایشی به کمیسیون قضایی و حقوقی ارجاع داد. در این میان، مرکز پژوهش‌های مجلس، با استفاده از اساتید برجسته‌ی حوزه و دانشگاه، در اقدامی موازی، متنی پیشنهادی به عنوان کتاب کلیات قانون مجازات اسلامی را تهیه کرد تا پیشاپیش مجلس را در تصویب قانون نهایی مجازات اسلامی یاری رساند. کمیسیون قضایی و حقوقی هم با استفاده از کارشناسان مرکز پژوهش‌های مجلس در جلسات خود، لایحه مجازات اسلامی را با تلفیق نظرات قوه‌ی قضاییه و مرکز پژوهش‌ها، در بهار ۱۳۸۸ به تصویب رساند.

پیش از ارسال رسمی مصوبه‌ی لایحه مجازات اسلامی به شورای نگهبان، با توجه به حجیم بودن مواد این مصوبه و نیز فرصت محدود شورای نگهبان (مهلت رسمی حداکثر ۲۰ روزه)، رئیس مجلس شورای اسلامی این مصوبه را به صورت غیر رسمی طی نامه‌ی شماره ۱۰/۱۹۵۶۴/د مورخ ۱۳۸۸/۴/۲۲ برای بررسی و اظهار نظر، به شورای محترم نگهبان ارسال کرد. شورای نگهبان با برگزاری جلسات متعدد، بررسی مواد این مصوبه را آغاز کرد و نتیجه‌ی بررسی‌های خود را طی چندین نامه به مجلس اعلام کرد. سرانجام ریاست محترم مجلس شورای اسلامی طی نامه‌ی شماره ۱۲۷/۵۰۷۸۷ مورخ ۱۳۸۸/۱۰/۹، مصوبه‌ی کمیسیون قضایی و حقوقی را که در تاریخ ۱۳۸۸/۵/۲۷ به تصویب این کمیسیون رسیده بود و در جلسه‌ی علنی مورخ ۱۳۸۸/۹/۲۵ مجلس با اجرای آزمایشی آن به مدت پنج سال موافقت شده بود، به صورت رسمی به شورای نگهبان ارسال کرد. ایرادهای شورای نگهبان نسبت به این مصوبه و اصلاحیه‌های مجلس برای برطرف کردن ایرادهای شورا، تبادل این مصوبه را در چندین مرحله بین مجلس و شورای نگهبان موجب شد. در نهایت پس از برگزاری (۶۱) جلسه در شورای نگهبان برای بررسی این مصوبه (۳۷ جلسه در سال ۱۳۸۸، ۱۹ جلسه در سال ۱۳۸۹ و ۵ جلسه در سال ۱۳۹۰)، مفاد این مصوبه در جلسه‌ی مورخ ۱۳۹۰/۱۰/۲۸ به تأیید شورای نگهبان رسید و عدم مغایرت آن با موازین شرع و قانون اساسی طی نامه‌ی شماره ۹۰/۳۰/۴۵۳۲۵ مورخ ۱۳۹۰/۱۰/۲۸ به رئیس مجلس شورای اسلامی اعلام شد.

با وجود اظهار نظر نهایی شورای نگهبان و تأیید این مصوبه، معاونت قوانین مجلس شورای اسلامی در جهت تنقیح و آماده‌سازی نهایی مصوبه برای ابلاغ،^(۱) در ضمن ویراستاری، به دخل و تصرف در این مصوبه و اصلاح برخی از مواد و تبصره‌ها اقدام کرد که این امر موجب بروز برخی

۱. به موجب «قانون تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کشور مصوب ۱۳۸۹/۳/۲۵»، مجلس شورای اسلامی مکلف شده است تا نسبت به «ویراستاری مصوبات مجلس و کمیسیون‌ها قبل از تصویب نهایی بدون تغییر در مراد مقنن برابر آیین‌نامه داخلی مجلس» اقدام کند.

ابهام‌ها در مصوبه شد و برخی از مواد را نیز با ایراد مغایرت با موازین شرع مواجه کرد. با آگاهی شورای نگهبان از این اقدامات، این شورا ضمن درخواست از مسئولان ذی‌ربط جهت جلوگیری از ابلاغ مصوبه، مجدداً بررسی مصوبه‌ی اصلاحی را در دستور جلسه‌ی شورای نگهبان قرار داد و پس از بررسی، با برشمردن ایرادهای جدید این مصوبه، آن را برای رفع ایراد به مجلس شورای اسلامی برگشت داد. آمد و رفت مصوبه‌ی اصلاحی بین مجلس و شورای نگهبان برای بررسی و اصلاح ایرادهای جدید مصوبه، این بار نیز طی چندین مرحله به درازا کشید که طی این مدت، شورای نگهبان با برگزاری (۹) جلسه، بررسی این مصوبه را در دستور کار خود داشت. سرانجام این مصوبه در تاریخ ۱۳۹۲/۲/۱۱ طی نامه‌ی شماره ۹۲/۳۰/۵۰۱۳۱ به تأیید نهایی شورای نگهبان رسید و پس از ابلاغ و انتشار آن در روزنامه رسمی مورخ ۱۳۹۲/۳/۶، لازم‌الاجرا شد.

مرحله تخت بررسی مصوبه دشورای نگهبان

کتاب اول - کلیات

تاریخ مصوبه مجلس شورای اسلامی: ۱۳۸۸/۵/۲۷^(۱)

تاریخ‌های بررسی در شورای نگهبان: ۱۳۸۸/۷/۸، ۱۳۸۸/۷/۱۵، ۱۳۸۸/۷/۲۳، ۱۳۸۸/۸/۱۳، ۱۳۸۸/۸/۲۰، ۱۳۸۸/۸/۲۷ (صبح و عصر)، ۱۳۸۸/۸/۲۸، ۱۳۸۸/۹/۴ (صبح و عصر)، ۱۳۸۸/۹/۱۱ (صبح و عصر)، ۱۳۸۸/۹/۱۸ (عصر)، ۱۳۸۸/۹/۲۵ (عصر).

بخش اول - مواد عمومی

ماده ۱- قانون مجازات اسلامی مشتمل است بر جرائم، مجازات‌های حدود، قصاص، دیات و تعزیرات، اقدامات تأمینی و تربیتی، شرایط و موانع مسئولیت کیفری و قواعد حاکم بر آنها.

دیدگاه مغایرت

اطلاق عنوان مجازات بر «دیات» در بعضی از اقسام دیات مانند دیه‌ی جنایت خطای محض دارای اشکال است؛ زیرا دیه در این موارد، ماهیت مجازات ندارد، بلکه صرفاً برای جبران ضرر و هدر رفتن خون مسلمان وضع شده است.

دیدگاه عدم مغایرت

اگرچه اطلاق مجازات بر «دیات» در بعضی از اقسام دیات مانند دیه‌ی جنایت خطای محض صحیح نیست، لیکن در اکثر مواردی که دیه ثابت می‌شود، آن دیه جنبه‌ی مجازات دارد و از آنجا که در این ماده، جنبه‌ی غالبی دیات ترجیح داده شده است، اطلاق مجازات به دیات فاقد اشکال است. ضمن آنکه خروج دیات از مجازات موجب می‌شود که دیات مشمول قواعد آیین دادرسی کیفری نشود و دادستان در پیگیری آن نقشی نداشته باشد و این امر ممکن است در مواردی، موجب تضییع حقوق مجنی‌علیه شود.

نظر شورای نگهبان

ماده (۱)، مغایر با موازین شرع و قانون اساسی شناخته نشد.

* * *

۱. لایحه مجازات اسلامی، مطابق اصل (۸۵) قانون اساسی در تاریخ ۱۳۸۸/۵/۲۷ به تصویب کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی رسیده است و در جلسه‌ی علنی مورخ ۱۳۸۸/۹/۲۵ مجلس، با اجرای آزمایشی آن به مدت پنج سال موافقت شده است.

ماده ۲- جرم، فعل یا ترک فعلی است که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است و هیچ فعل یا ترک فعلی را نمی‌توان جرم دانست مگر آنکه در قانون برای آن مجازات در نظر گرفته شده باشد.

دیدگاه مغایرت

الف) در این ماده تصریح نشده که منظور، تعریف جرم در «این» مصوبه است، تا گفته شود این ماده ناظر به نفی جرائم شرعی نیست؛ بلکه آنچه از ظاهر این ماده برداشت می‌شود آن است که جرم تنها به رفتارهایی اطلاق می‌شود که در «قانون» برای آن مجازات تعیین شده است. طبق این تفسیر، نمی‌توان جرائم منصوص شرعی که در این مصوبه به آن اشاره نشده است را قابل مجازات دانست. بنابراین، این ماده از این جهت که فعل یا ترک فعلی که شرعاً مجازات داشته باشد ولی «قانون» متعرض مجازات آن نشده است را مستوجب مجازات نمی‌داند و جرم و مجازات را تنها به رفتارهایی که در «قانون» برای آن مجازات تعیین شده است منحصر کرده است، مغایر با فتوای همهی فقها و موازین شرعی است.

ب) از ظاهر این ماده چنین برداشت می‌شود که جرم تنها به مواردی که در «قانون» جرم‌انگاری شده است منحصر است و از آنجا که مواردی مثل زنا محصنه و شرایط آن یا تعزیر افرادی که در ملاء عام مرتکب گناه می‌شوند، برخلاف قوانین سابق، در این مصوبه ذکر نشده است و با عنایت به اینکه در ماده (۷۳۶) این مصوبه،^(۱) به نسخ قوانین سابق تصریح شده است، این ماده خلاف بند (۴) اصل (۱۵۶) قانون اساسی است؛ زیرا طبق این بند، اجرای حدود و مقررات مدون جزایی اسلام از جمله وظایف قوه قضائیه دانسته شده است؛ حال آنکه برخی از مقررات جزایی اسلام مانند زنا محصنه در این مصوبه ذکر نشده است. بنابراین، این ماده به جهت عدم ذکر برخی از قوانین و مقررات جزایی اسلام در مواد آتی، مغایر با بند (۴) اصل (۱۵۶) قانون اساسی است.

ج) از نظر فقهی، اصل توقیفی بودن جرم و مجازات بیانگر آن است که تا وقتی رفتاری از جانب شارع مقدس جرم محسوب نشده است نمی‌توان آن رفتار را قابل مجازات دانست. اگرچه این اصل، اصلی پذیرفته شده است لیکن ارتباطی با ایراد این ماده یعنی انحصار جرم به رفتارهایی که در «قانون» برای آن مجازات تعیین شده است ندارد؛ زیرا بحث توقیفی بودن جرم و مجازات در جایی است که رفتاری از نظر شارع مقدس قابل مجازات دانسته شده باشد، ولی طبق این ماده

۱. ماده (۷۳۶) لایحه مجازات اسلامی مصوب ۱۳۸۸/۵/۲۷ (مصوبه‌ی نخست مجلس): «ماده ۷۳۶- کلیه قوانین و مقررات مغایر با این قانون از جمله قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰، مواد (۶۲۵) تا (۶۲۹) و ماده (۷۲۷) کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵، قانون اقدامات تأمینی مصوب ۱۳۳۹، قانون تعریف محکومیت‌های مؤثر در قوانین جزایی و اصلاحات و الحاقات بعدی آنها می‌گردد.»

به صرف اینکه آن رفتار در قانون مصوب مجلس قابل مجازات دانسته نشده، قابل مجازات نیست. بنابراین، به صرف اینکه اصل توقیفی بودن جرم و مجازات در فقه پذیرفته شده است، نمی‌توان از ایراد فوق‌الذکر در این ماده چشم‌پوشی کرد.

د) این ماده از شرع، خلع ید می‌کند و «قانون» را بر شرع حاکم می‌کند. به عبارت دیگر بر اساس این مصوبه، شرع وقتی اعتبار دارد که مجلس شورای اسلامی آن را تصویب کرده باشد. این بدین معنی است که تنها در صورتی جرائم شرعی قابل مجازات است که آن جرائم در «قانون» ذکر شده باشد و الاً قابل مجازات نیستند! حال آنکه چنین تقییدی از نظر شرعی صحیح نیست.

ه) بر اساس قواعد ادبی، «تقديم ماحقه التأخير»، افاده‌ی حصر می‌کند. در اینجا نیز ذکر واژه‌ی «جرم» در ابتدای این ماده، حصری بودن مفاد جمله را می‌رساند؛ یعنی آنکه اطلاق جرم بر یک رفتار را صرفاً منحصر به رفتارهایی می‌کند که در «قانون» برای آن مجازات تعیین شده است. توضیح آنکه از آنجا که جایگاه طبیعی واژه‌ی «جرم» در این جمله به عنوان خبر، انتهای جمله و پس از بیان ویژگی‌های این رفتار است، ذکر آن در ابتدای جمله مفید این معنا است که صرفاً فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد، جرم است و سایر رفتارهایی که در شرع جرم‌انگاری شده‌اند ولی در قانون نیامده است، جرم نبوده و قابل مجازات نیست. از این‌رو، منحصر کردن معنای «جرم» به رفتارهایی که صرفاً در «قانون» برای آن مجازات تعیین شده است، مغایر با موازین شرعی است. برای رفع ایراد مزبور می‌توان عبارت را بدین شرح اصلاح کرد: «هر فعل یا ترک فعلی که در این قانون برای آن مجازات تعیین شده است، جرم محسوب می‌شود».

دیدگاه عدم مغایرت

الف) این ماده تنها در مقام بیان تعریف جرم در «این» مصوبه است و اساساً ناظر به نفی یا اثبات جرائم شرعی نیست. بنابراین، نمی‌توان این ماده را از جهت قابل مجازات ندانستن جرائم شرعی که در قانون ذکر نشده‌اند واجد اشکال دانست.

ب) حکم مقرر در ماده (۲) مبنی بر انحصار جرم به رفتارهایی که در «قانون» برای آن مجازات تعیین شده است مطابق با اصول (۳۶) و بند (۴) اصل (۱۵۶) قانون اساسی است؛ زیرا طبق اصل (۳۶)، حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها به موجب «قانون» باشد. بر این اساس، جرائم شرعی که در قانون ذکر نشده باشند، جرم محسوب نمی‌شوند. همچنین، مطابق با بند (۴) اصل (۱۵۶)، قوه‌ی قضائیه ملزم به اجرای «مقررات مدون جزایی» شده است؛ بنابراین تا وقتی مقررات جزایی اسلامی مدون نشده باشند، قوه‌ی قضائیه الزامی برای اجرای این مقررات نخواهد داشت. از این‌رو، قابل مجازات ندانستن جرائم شرعی که در قانون ذکر نشده‌اند با اشکالی مواجه نیست.

ج) در فقه همچون هر نظام قانون‌گذاری، رفتاری جرم محسوب می‌شود که شارع آن را جرم

دانسته و برای آن مجازات تعیین کرده باشد. این بحث، همان اصل توقیفی بودن جرم و جزا است که در فقه مطرح شده است. بر این اساس، تا وقتی فعل یا ترک فعلی شرعاً حرام نشده و برای آن مجازات تعیین نشود، قاضی نمی‌تواند آن را جرم محسوب کند. حتی در تعزیرات، شارع مقدس در ابتدا تعزیر را مشخص کرده و سپس اختیار تعیین میزان مجازات آن را به حاکم اعطا می‌کند. بنابراین، اصل توقیفی بودن جرم و جزا که در حقوق عرفی از آن با عنوان اصل قانونی بودن جرم و مجازات یاد می‌شود در فقه دارای سابقه بوده و این ماده نیز در راستای همین اصل تدوین شده و فاقد اشکال است.

د) تفکیک جرائم قانونی از جرائم شرعی موجب این برداشت می‌شود که این مصوبه، شرعی نیست و شرع موضوع دیگری است که در رساله‌ی فقها آمده است. همچنین این تصور ایجاد می‌شود که این ماده به قاضی اختیار می‌دهد تا بتواند مواردی را که جرم نیست، جرم محسوب کند. بنابراین، ذکر ماده (۲) جهت جلوگیری از سوء برداشت‌های مزبور بوده و فاقد اشکال است.

ه) این ماده در مقام تعیین مصادیق جرائم نیست. بر این اساس، اشکالاتی که در خصوص عدم ذکر برخی از جرائم همچون زنا، محصنه وجود دارد را می‌توان در قسمت حدود برطرف کرد. ضمن آنکه می‌توان جرائم شرعی را که در این مصوبه حذف شده است، با توجه به نسخ آنان طبق همین مصوبه، خلاف شرع دانست و بدین ترتیب از حذف آنها جلوگیری کرد. بدین ترتیب می‌توان از ایراد مغایرت این ماده با بند (۴) اصل (۱۵۶) قانون اساسی به جهت عدم ذکر برخی از قوانین و مقررات جزایی اسلام در مواد آتی، جلوگیری کرد.

نظر شورای نگهبان

ماده (۲) از این جهت که فعل یا ترک فعلی را که شرعاً مجازات داشته باشد ولی قانون متعرض مجازات آن نشده مستوجب مجازات نمی‌داند، خلاف موازین شرع شناخته شد. هرگاه این ماده به صورت متن سابق^(۱) اصلاح شود، ایراد برطرف می‌شود.

* * *

ماده ۵- هر شخص ایرانی یا غیر ایرانی در خارج از قلمرو حاکمیت ایران مرتکب یکی از جرائم زیر و یا جرائم مقرر در قوانین خاص گردد، طبق قوانین جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات می‌شود و هرگاه رسیدگی به این جرائم در خارج از ایران به صدور حکم محکومیت و اجراء آن منتهی شده باشد، دادگاه ایران در تعیین

۱. ماده (۲) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰/۹/۷: «ماده ۲- هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد جرم محسوب می‌شود.»